

Бердянський державний педагогічний університет
Факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Кафедра дошкільної освіти

Пояснювальна записка

до магістерської роботи

**«Взаємодія дошкільного закладу і сім'ї у вихованні
самостійності дітей старшого дошкільного віку»**

Виконала: здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
Групи м 24 ДО-з групи
Спеціальність: 012 Дошкільна освіта
Освітньо-професійна програма:
Дошкільна освіта
Анастасія ПАВЛЮЧЕНКО

Керівник: ст.викладач
Кафедри дошкільної освіти
Наталя ГРИГОР'ЄВА

Рецензент: к.п.н., доцент кафедри
дошкільної освіти
Тетяна ЄСЬКОВА

Запоріжжя, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	8
1.1.Поняття «самостійність» як інтегральна якість особистості	8
1.2.Психолого-педагогічна характеристика дітей старшого дошкільного віку..	18
1.3.Особливості розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку	23
1.4.Організація взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї з метою виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку	33
Висновки до першого розділу	42
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА СІМ'Ї У ВИХОВАННІ САМОСТІЙНОСТІ ДІТЕЙ.....	45
2.1. Вивчення стану взаємодії педагогів і батьків у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку	45
2.2. Організація роботи дошкільного закладу і сім'ї з виховання самостійності у дітей.....	58
2.3. Аналіз результатів контрольного етапу дослідження	69
Висновки до другого розділу.....	75
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81
ДОДАТКИ	87

ВСТУП

Актуальність. На сучасному етапі розвитку суспільства відбуваються зміни в системі дошкільної освіти. Це пов'язано із тими завданнями, які проголошені у законах України «Про освіту» і «Про дошкільну освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти України. Для успішної реалізації в житті та професії сьогодні людина має бути конкурентноспроможною, ініціативною, цілеспрямованою; володіти навичками керівництва; вміти креативно мислити; швидко адаптуватися до нових умов соціуму, які постійно змінюються. І тут головна роль належить сім'ї – середовищу, що є основним фактором виховання самостійності дитини. Дошкільний вік є тим періодом, коли формуються такі важливі якості особистості малюка, як ініціативність, незалежність, самостійність. Таким чином, відповідальність за їх формування, в першу чергу, покладається на родину. Система освіти визнає роль батьків ключовою в питаннях розвитку та виховання дітей. У сім'ї формуються не лише передумови самостійності, але й створюються умови для її розвитку.

Перша освітня ланка, куди потрапляє малюк – це дошкільний заклад, який також відповідальний за розвиток і виховання дитини. Відтак, важливим стає узгодження позицій педагогів і батьків з питання виховання самостійності у дітей дошкільного віку.

Нові вимоги висуваються до характеру і якості відносин між батьками та педагогами закладів дошкільної освіти. Потребує оновлення зміст, організаційні форми взаємодії з батьками, впровадження в практику інноваційних методів роботи; розв'язання проблеми педагогічної просвіти батьків загалом. Завдання взаємодії дошкільного закладу із сім'єю в розвитку самостійності у дітей дошкільного віку полягає, насамперед, у залученні батьків до освітнього процесу; розширенні сфери їх участі в житті дошкільного закладу, запрошенні для участі у просвітницьких заходах, забезпеченні потрібною інформацією щодо питань виховання дітей. Лише

систематична, погоджена взаємодія батьків вихованців та педагогів закладів дошкільної освіти сприятиме отриманню позитивних результатів у процесі розвитку самостійності дітей.

В психологічних джерелах проблема становлення особистості в періоді дитинства та генезис її самостійності як особистісного утворення розглядається в різних аспектах, а саме: розвиток особистості в онтогенезі та особливості структурування її компонентів (Д. Фельдштейн та ін.); становлення самосвідомості, елементарного образу «Я» як умови формування самостійності, суб'єктності як прояву активності особистості на різних етапах онтогенезу (Б. Ананьєв, Є.Ісаєв); становлення рефлексивних рис самосвідомості як ядра особистості (В. Мухіна, Н. Непомняща); специфіка формування у дитини раннього й дошкільного віку прагнення до самостійності, характеру її виявів, спрямованості та ступенів розвитку (Н. Аксаріна, В. Котирло); роль сім'ї та закладу дошкільної освіти у становленні самостійності в ранньому онтогенезі (О. Кононко, Г. Люблінська); морально-ціннісна площина особистості як складова активної позиції (І.Бех, Р. Павелків); пізнавальна самостійність та умови її формування в ранньому онтогенезі (С. Ладивір, О. Проскура та ін.).

Науковий аналіз результатів досліджень вчених у галузі дитячої психології та дошкільної педагогіки засвідчує, що проблема становлення самостійності дітей дошкільного віку висвітлювалася здебільшого у теоретичних працях. Емпіричних даних щодо самостійності та передумов її становлення у різних видах діяльності бракує. Потребує уточнення зміст і структура самостійності дитини дошкільного віку, особливості прояву цієї якості в різних видах та умовах діяльності, педагогічні умови ефективного виховання самостійності дітей в умовах сім'ї та дошкільного закладу.

Проблему сімейного виховання на розвиток самостійності у дітей дошкільного віку розглядали у своїх дослідженнях З.Єлісеєва, О.Зверева, Р.Буре, І.Гребенніков, А.Мініна, О.Кононко.

Таким чином, актуальність даної проблеми та її недостатня розробка обумовили вибір теми дослідження – **«Взаємодія дошкільного закладу і сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку»**

Об'єкт дослідження – процес взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї в процесі розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови та методи взаємодії дошкільного закладу та сім'ї в процесі виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку.

Мета дослідження – перевірити стан взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку; обґрунтувати та експериментально перевірити найбільш ефективні педагогічні умови і методи виховання самостійності дітей у взаємодії сім'ї та дошкільного закладу.

Для досягнення мети нами визначені такі **завдання**:

- здійснити теоретичний аналіз змісту категорії «самостійність дитини дошкільного віку» на підставі аналізу психолого-педагогічної літератури;
- виявити вплив сімейного і суспільного виховання на процес становлення самостійності у дітей дошкільного віку;
- розробити систему роботи для оптимізації взаємодії дошкільного закладу і сім'ї у процесі виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку;
- перевірити ефективність запропонованих форм і методів взаємодії дошкільного закладу і сім'ї для розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку.

В основу дослідження покладено **гіпотезу**, що самостійність дитини старшого дошкільного віку буде розвиватися ефективно, якщо

1) педагогічний вплив на дитину з метою розвитку самостійності забезпечується глибоким знанням її індивідуальних особливостей,

передбачає врахування ініціативності, автономності як педагогами, так і батьками вихованців;

2) будуть узгоджені позиції педагогів і батьків у питанні вихованні самостійності, налагоджена співпраця та систематична робота;

3) в освітньому процесі дошкільного закладу стане провідною взаємозалежність обумовленості виховних впливів на особистість дошкільника (заклад дошкільної освіти, сім'я, соціум) і націленість на розвиток його інтересів і відносин, які реалізуються у різноманітній за змістом і видами діяльності, особистісно та соціально значущій активності.

Методи дослідження. Для розв'язання завдань, досягнення мети та перевірки гіпотези дослідження було використано комплекс методів: теоретичних: аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення; емпіричних: спостереження, бесіда, анкетування, опитування, констатувальний та формувальний експерименти; статистичні методи: методи статистичної обробки результатів педагогічного експерименту.

Практичне значення одержаних результатів. Запропоновані форми і методи, методичні матеріали для організації взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'єю у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку можуть бути використані педагогами і батьками з метою ефективного розвитку самостійності у дітей бр.ж., педагогічного просвітництва батьків, поглиблення досвіду вихователів у питанні співпраці з батьками.

Базою експериментального дослідження був КЗДО № 270 «Дніпряночка» Дніпровської міської ради.

Етапи експериментальної роботи: Експериментальна робота здійснювалася за трьома етапами. На першому етапі (жовтень-грудень 2022 р.) відбувалося вивчення теоретичної та методичної літератури з проблеми дослідження, проводився констатувальний експеримент. На другому етапі (січень-травень 2023 р.) у виховну практику ЗДО впроваджувалася система роботи, спрямована на ефективну взаємодію дошкільного закладу і сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого

дошкільного віку. На третьому етапі (серпень-вересень 2023 р.) формулювалися основні висновки дослідження, здійснювалося редагування та оформлення роботи.

Структура магістерської роботи зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків (всього 80 сторінок). Робота містить список використаних джерел (53 джерела), таблиці – 8, діаграми – 4, додатки.

ВИСНОВКИ

Розвиток самостійності дитини дошкільного віку є складним і багатогранним процесом. Об'єктивна залежність дитини вказаного віку від дорослих, що її виховують, вступає у протиріччя з її потребою бути самостійною. Це протиріччя є рушійною силою розвитку самостійності як базової якості особистості. Рівні розвитку самостійності визначаються системою значущих для дитини спонукань і наявністю відповідних засобів діяльності.

Аналіз психолого-педагогічних джерел показав, що самостійність розглядається як якість чи властивість особистості, як риса характеру та як тенденція, що свідчить про визнання стійкості самостійності як особистісного утворення, яке забезпечує визначений характер і рівень поведінки та діяльності особистості.

Згідно результатів досліджень відомих дитячих психологів виявлено, що існують розбіжності у поглядах на зміст та структуру поняття «самостійність». Це свідчить, що самостійність є складним особистісним утворенням, інтегральною характеристикою особистості.

Як інтегральна характеристика особистості дитини дошкільного віку самостійність відрізняється своєю специфікою, й кваліфікується як відносно стійке особистісне утворення, що виступає провідною характеристикою її суб'єктивної активності. Становлення цього утворення значною мірою визначається особливостями родинного і суспільного виховання, характером домінування в дорослих орієнтації на суб'єкту активність дитини, мотивацією досягнень дитини, її звичкою до залежної або самостійної поведінки.

Виховання самостійної поведінки дітей дошкільного віку як базової якості особистості є одним із першорядних завдань сучасної дошкільної освіти в рамках компетентісно орієнтованої освіти. Для вирішення

означеної проблеми спрямовані державні програми виховання, навчання та розвитку дітей раннього та дошкільного віку («Я у Світі», «Дитина», «Малятко», «Впевнений старт» та ін.). Автори означених програм підкреслюють можливості періоду дошкільного дитинства в процесі становлення самостійності. Поряд із цим відмічають необхідність підтримання перших проявів активності та самостійності з раннього віку.

Спільне буття дорослого і дитини у закладі дошкільної освіти має поєднувати у собі організовану, ініційовану дорослим та самостійну, вільну діяльність. Таке виражене, обґрунтоване поєднання різних видів діяльності організованого і самостійного типу спроможне забезпечити втілення компетентнісного підходу в дошкільній освіті й формування того соціального портрета дошкільника, який очікується як результат системи освітніх впливів на межі старшого дошкільного і молодшого шкільного віку.

В ході теоретичного аналізу охарактеризовано можливості сімейного середовища у вихованні дитячої самостійності, роль батьків. Встановлено, що кожен із стилів виховання в сім'ї (гіперопіка, авторитарний, ліберальний і демократичний) по-своєму впливає на самостійність дитини. Доведено, що основні помилки дорослих у вихованні дитячої самостійності в ранньому віці – це дві прямо протилежні тактики: гіперопіка дитини і повне усунення від підтримки її дій. У першому випадку у неї розвивається інфантилізм, у другому – синдром безпорадності. Відтак, завдання дорослого – попередити, застерегти, пояснити, вказати на можливі наслідки, але дати можливість дитині діяти самостійно, здійснювати свій власний вибір. Беззаперечною є потреба батьків у педагогічній підтримці в процесі виховання дітей, що обумовлює необхідність тісної взаємодії із педагогами дошкільних закладів.

Визначено, що під взаємодією ЗДО та сім'ї розуміємо поважне ставлення взаємодіючих сторін з урахуванням індивідуальних особливостей кожної. Йдеться про партнерське ставлення до батьків як учасників освітнього процесу. Інноваційні форми та методи взаємодії спрямовані саме на встановлення довірливих відносин та спільне вирішення проблем.

В результаті констатувального експерименту було з'ясовано рівень самостійності дітей старшого дошкільного віку та стан взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку. Зафіксовано відсутність системності та недостатню методичну підтримку педагогів з питання педагогічного просвітництва батьків з виховання самостійності у дітей. Означені результати показали потребу в оптимізації взаємодії педагогів дошкільного закладу із сім'ями, зокрема з проблеми виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку.

У дослідженні розроблені й теоретично обґрунтовані організаційно-педагогічні умови оптимізації взаємодії дошкільного закладу і сім'ї: удосконалення методичної підготовки педагогів дошкільного закладу до роботи з батьками щодо виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку; просвітницька робота з батьками вихованців; використання диференційованих форм і активних методів роботи вихователів з родинами дітей.

Просвітницька робота з метою формування усвідомленого підходу до виховання самостійності у дітей, яка була проведена з батьками (як показала дослідно-експериментальна робота), істотно вплинула на включеність дітей у цей процес і дала позитивні результати. Діти стали більш самостійними, вільно оперували поняттям «самостійність» стосовно себе й однолітків.

В результаті здійснення дослідної роботи доведено, що впроваджена нами система роботи з розвитку самостійності дітей старшого дошкільного віку в умовах взаємодії дитячого садка і родини дозволяє досягати на практиці значної позитивної динаміки. Результати дослідження свідчать про те, що мета досягнута, в повному обсязі вирішені поставлені завдання, робоча гіпотеза підтверджена,

Таким чином, запропонований комплекс методів роботи з вихователями та педагогів з батьками, був спрямований на реалізацію визначених організаційно-педагогічних умов оптимізації взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку. Завдяки

формувальним впливам відбулися позитивні зміни у свідомості й поведінці вихователів: розширитися й поглибитися знання про самостійність старших дошкільників, збагатитися досвід використання ефективних методів, прийомів та засобів взаємодії з батьками вихованців. Значно зросла обізнаність і зацікавленість членів родин проблемою самостійності дітей старшого дошкільного віку, змінилося ставлення до виховного процесу із забезпечення сприятливих умов для прояву самостійності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агіляр Туклер В. В. Ініціативність дитини дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема сучасності. *Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки*: матеріали VI Всеукр. наук.- практ. конф. (м. Київ, 21 квіт. 2016 р.). Київ, 2016. С. 77-84.
2. Агіляр Туклер В. В. Виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.08. Київ, 2020. 284 с.
3. Академічний тлумачний словник української мови (1970-1980) URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 21.02.2023).
4. Андрющенко О. Уроки самостійності: формування навичок практичного життя за методикою М. Монтесорі. *Дошкільне виховання*. 2017. № 10. С. 23–25.
5. Артемова Л. В. Історія педагогіки України : підр. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2006. 421 с.
6. Артемова Л. Самостійність – потреба, вибір і право дитини. *Дошкільне виховання*. 2021. №10. С.3-7.
7. Базовий компонент дошкільної освіти України (нова редакція). Дата оновлення: 12.01.2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/novij-bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-zabezpechit-pidvishennya-yiyi-yakosti-ta-vidpovidnist-mizhnarodnim-standartam-sergij-shkarlet> (дата звернення: 21.05.2023).
8. Беленька Г. Чому діти не хочуть виконувати трудові доручення? *Вихователь-методист дошкільного закладу* : електрон. журнал. 2018. № 11. URL: <https://emetodyst.mcfr.ua/685863> (дата звернення: 20.06.2023).
9. Бех І. Д. Виховання особистості : підр. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
10. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.
11. Бикова А. Самостійна дитина, або Як стати «лінивою мамою». Київ : Форс Україна, 2019. 272с.

12. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ: метод. посіб. / Г. Беленька та ін.; за заг. ред. Н. Гавриш. Харків : Мадрид, 2015. 220 с.
13. Гавриш Н. Середовищна модель – панацея? Ламасмо стереотипи. *Вихователь-методист дошкільного закладу* : електрон. журнал. 2019. № 5. URL: <https://emetodyst.mcfr.ua/729164> (дата звернення 21.01.2021).
14. Гавриш Н. В., Лінник О. О., Губанова Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. Луганськ : Альма-матер, 2007. 496 с.
15. Гонтаровська Н. Б. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини : монографія. Київ : РВА «Дніпро-VAL», 2010. 622 с.
16. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
17. Григор'єва Н. А. Актуальність виховання самостійності у дітей дошкільного віку засобами педагогіки М. Монтесорі. *Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти*: матеріали III Міжнародних педагогічних читань пам'яті професора Т. І. Поніманської (м. Рівне, 22 жовтня 2020 р.). Рівне, 2020. С. 36–38.
18. Григор'єва Н. А. Проблема формування педагогічної компетентності батьків у вихованні самостійності в дітей дошкільного віку. *«SWorldJournal»*. 2022. Верес. (№ 15). С. 35-39.
19. Григор'єва Н. А. Теоретичні засади проблеми виховання самостійності у дітей дошкільного віку. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки. Бердянськ : БДПУ, 2021. Вип.1. С. 109-119.
20. Дудник Н. Виховання самостійності у дітей дошкільного віку. *Гірська школа українських Карпат*. Івано-Франківськ, 2018. № 19. С. 118-122.
21. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

22. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 392 с.
23. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): навч. посіб. Київ: Освіта, 1998. 255 с.
24. Лісовець О. В. Виховання самостійності у дітей різної статі віком 5–7 років : монографія. Ніжин : НДУ ім. Миколи Гоголя, 2022. 223 с.
25. Лісовець О. В. Виховання самостійності як фактор успішного навчання дітей 6-7 річного віку. *Особливості формування соціально активної та професійно зорієнтованої особистості* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. / за заг. ред. С. Д. Булавенко. Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2018. 360 с.
26. Лісовець О. В. Взаємодія закладу дошкільної освіти та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку : навч.-метод. посіб. Ніжин : НДУ ім. М.Гоголя, 2022. 99 с.
27. Лісовець О. В. Генезис проблеми самостійності дітей дошкільного віку. *Інноваційні наукові дослідження: теорія, методологія, практика* : матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 24-25 лютого 2017 р.) Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2017. 168 с.
28. Лісовець О. В. Дослідження ставлення батьків до виховання самостійності дитини. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка, соціальна робота.* Ужгород, 2022. Вип.1 (50). С 165-167.
29. Лісовець О. В. Зміни у розвитку самостійності особистості упродовж дошкільного дитинства. *Scientia.* 2017. № 11. С. 119-125.
30. Лісовець О. В. Особливості становлення і розвитку самостійності дитини у дошкільному віці. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2018. № 3. С. 28-34.
31. Лісовець О. В. Проблема виховання самостійності у дітей 5–7 років. *Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторі* : зб. тез доповідей всеукр.

наук.-практ. Інтернет-конф. мол. учених і студ. (Мукачево, 27-28 жовтня 2016 р.). Мукачево, 2016. С. 132-134.

32. Лісовець О. Організаційно-педагогічні умови виховання самостійності дітей у закладі дошкільної освіти. *Scientia*. 2020. № 14. С. 41-49.

33. Маршицька В. В. Психолого-педагогічні передумови виховання самостійності дитини старшого дошкільного віку у дошкільному навчальному закладі. URL:

<http://chelpanov.eeipsy.org/index.php/eeip/article/view/673>

34. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти), 2021р. 59 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-metodichnih-rekomendacij-do-onovlenogo-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti>

35. Піроженко Т. О. Компас у світі ціннісних орієнтацій дошкільника : навч. посіб. / Т. О.Піроженко, С. О. Ладивір, Л. І. Соловйова та ін. Київ: Видавничий дім «Слово», 2016. 56 с.

36. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку : наук.-метод. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 140 с.

37. Піроженко Т. О. Психологічний супровід інноваційно-освітніх технологій в дитячому садку : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Навчальна книга.Богдан, 2006. 48 с.

38. Піроженко Т. О. Психолого-педагогічне просвітництво батьків дітей раннього та дошкільного віку. Наукова доповідь загальним зборам НАПН України 19 листопада 2021 р. Вісник НАПН України, 2021. № 3(2). URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/224> (дата звернення: 06.09.2023).

39. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академвидав, 2006. 456 с.

40. Савченко М. В. Виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Слов'янськ, 2014. 243 с.
41. Савченко М. В. Вплив ігрової діяльності на виховання самостійності в дітей дошкільного віку. Наука і освіта. 2011. № 4. С. 358–361.
42. Удіна О. М. Виховання самостійності дошкільників в образотворчій діяльності (на матеріалі аплікації) : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2008. 25 с.
43. Удіна О. М. Проблема виховання самостійності дітей дошкільного віку: теоретичний аспект. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. Вип 6. Кн. 1. Київ, Житомир : ЖДУ, 2004. С. 145-151.
44. Улюкаєва І. Г. Історія дошкільної педагогіки : підр. Київ : Слово, 2016. 424 с.
45. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. 2-ге вид., випр., доп. Київ : Академвидав, 2007. 560 с.
46. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ : монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Острианська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр; за заг. ред. О. Рейпольської. Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. 330 с.
47. Формування інноваційного простору дошкільної освіти : наук.-метод. посіб. / упоряд. Н. В. Любченко, О. А. Прокопенко; А. С. Виноградова; за ред. Є. Р. Чернишової. Київ, 2012. Ч. 1. 112 с.
48. Формуємо у старших дошкільників цілісне світобачення : навч.-метод. посіб. / О. Л. Кононко та ін.; НАПН України, Ін-т проблем виховання. Київ; Кіровоград : Імекс, 2013. 259 с.
49. Чуб Н. В. Довідник для батьків дошкільників. Психологія дитини від А до Я : навч.-метод. посіб. Харків : Веста, 2007. 160 с.

50. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.

51. Шапаренко Х. А. Сучасні підходи до трудового виховання дітей дошкільного віку. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. 2014. Вип. 116. С. 238-243.

52. Шаповалова О. В. Роль сім'ї у дошкільній освіті: теорія і практика : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Суми: Редакційно-видавничий відділ Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 225 с.

53. Я у світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова та ін.; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/programma-ya-y-sviti.pdf>. (дата звернення: 15.07.2023).